

VINH QUY BÁI TỔ NÉT ĐẸP TRONG TRUYỀN THỐNG KHOA BẢNG CỦA NGƯỜI NGHỆ AN

(Qua tư liệu Tục lệ lưu giữ tại Viện Nghiên cứu Hán Nôm)

■ Lê Thị Thu Hương
Viện Nghiên cứu Hán Nôm

Nghi thức vinh quy bái tổ do bộ Lễ đứng ra chủ trì, được tổ chức lần đầu dưới triều Lê, năm Hồng Đức thứ 12 (1481) và được các triều đại sau tiếp tục thực hiện. Nghệ An là địa phương có truyền thống hiếu học, khoa bảng, người dân Nghệ An luôn dành sự trọng thị, tôn vinh các vị tân khoa khi họ đỗ đạt trở về quê hương. Điều đó được ghi chép cụ thể trong các bản tục lệ hiện lưu giữ tại Viện Nghiên cứu Hán Nôm.

1. Lễ vinh quy bái tổ

Lễ tạ vinh quy là một lễ do bộ Lễ đứng ra chủ trì. Lễ vinh quy bái tổ được tổ chức lần đầu vào tháng 5 năm Hồng Đức thứ 12 (1481)⁽¹⁾ và được các triều đại sau tiếp tục thực hiện. Sau khi các Tiến sĩ tân khoa được ban áo mũ cân đai, được dự yến, dạo chơi vườn thượng uyển và thăm phố phường kinh đô thì bộ Lễ tổ

chức nghi lễ này. Các nghi thức đó thể hiện sự đãi ngộ vẻ vang, điển lễ long trọng của vua chúa đối với Nho sĩ. Sau nghi thức các vị Tiến sĩ lễ tạ vinh quy, các vị tân khoa được người dân địa phương đem kiệu, vồng lọng đến rước về quê để bái tổ.

Cùng với những chính sách trọng đãi của nhà nước phong kiến, người dân Nghệ An luôn dành sự trọng thị, tôn vinh các vị tân khoa khi họ đỗ đạt trở về quê hương. Nếu như nhà nước chỉ tổ chức lễ vinh quy cho

người đậu đại khoa thì từ cấp tỉnh trở xuống, tùy từng địa phương, sẽ tổ chức lễ đón rước vinh quy bái tổ cho người đậu từ Tú tài trở lên. Dân chúng trong tỉnh huyện, làng xã hãnh diện đón rước vị tân khoa với cờ, lọng, chiêng, trống rầm rộ, nghi trọng uy nghi, đoàn người đón rước. Khi về tới làng, vị tân khoa sẽ đến đình làng, Văn miếu, Võ miếu bái tạ, đến nhà thờ tổ của dòng họ lễ tạ tổ tiên, rồi về bái tạ thầy dạy và cha mẹ.

Vinh quy bái tổ không chỉ là vinh dự cho bản thân vị tân khoa, cho cha mẹ, vợ con, họ hàng, làng xóm, là dịp để họ tỏ lòng biết ơn với tổ tiên, thầy dạy, cha mẹ đã có công nuôi dưỡng mà còn mang ý nghĩa khuyến học. Thông qua hoạt động này, tạo động lực cho người học, người thi, các bậc ông bà, cha mẹ khuyên con cháu mình gắng công đèn sách, để không chỉ học được chữ Thánh hiền mà còn “đương danh dĩ hiển phụ mẫu” (nêu cao tên tuổi để cha mẹ được hiển vinh). Vinh quy bái tổ với những nghi thức long trọng đã trở thành một sự kiện trọng đại trong đời sống tinh thần của người dân cả nước nói chung, Nghệ An nói riêng.

2. Quy định về lễ vinh quy bái tổ qua tư liệu tục lệ Nghệ An

Lễ vinh quy bái tổ được ghi chép khá rõ trong các văn bản tục lệ của Nghệ An. Tùy từng địa phương quy định có khác nhau, nhưng nhìn chung đều có: báo tin, địa điểm đón tiếp, thành phần tiếp đón, nghi thức, lễ biếu cho vị tân khoa... Cụ thể:

Thông báo tin vui: Khi biết tin có người đỗ đạt, các thôn xã cử người đến nhà hoặc lên tỉnh hỏi ngày nào về, đánh trống, đánh keng thông báo cho toàn dân biết. Thôn Bùi Châu, xã Bùi Ngõa “Hễ người nào thi trúng, nghe tin mừng, Lý trưởng đã đánh 3 hồi trống ở đình thông báo cho toàn dân, sai người dựng một trạm làm nơi chúc mừng, tiệc thanh khiết. Người đậu Tú Tài, Cử nhân xã cử Lý dịch, Kỳ mục mang trâu cau đến nhà người đó hỏi ngày nào về, báo cho toàn dân biết. Những người đỗ Phó bảng, Đệ nhị giáp, Đệ nhất giáp nghe tin vui, xã họp quan viên chức sắc, lý dịch, kỳ mục đem trâu cau, trà, pháo lên tỉnh hỏi ngày nào về để báo cho toàn dân biết và tổ chức lễ đón rước”⁽²⁾. Thôn Yên Vinh, tổng Yên Trường; thôn Xuân Tĩnh, tổng Thượng Xá còn quy định ai trúng đại khoa ngày vinh quy Lý trưởng sai người đánh

keng thông báo cho dân trên dưới đều biết⁽³⁾. Xã Phú Thanh, tổng Phú Hậu, huyện Quỳnh Lưu quy định rõ “Người dự trúng khoa trường và có sắc mệnh bản xã tùy theo đón tiếp (...) ngày xướng tên, viên chức trên dưới tập trung tại đình để thể hiện sự trọng thể. Hạn trong 1 ngày phải quét dọn sạch sẽ, sáng sớm có người báo trước. Người đỗ Cử nhân báo 6 hồi trống, đỗ Tú tài đánh 3 hồi trống, dự thi Hội báo tin đánh 9 hồi trống”⁽⁴⁾.

Thành phần đón tiếp: Sau khi thông báo tin vui cho dân làng, Lý trưởng bản thôn mời các vị quan viên, hào lão và người dân tập trung ở đình để bàn định thành phần đón rước. Thông thường là các vị quan viên, chức sắc, lý dịch, kỳ mục, kỳ lão, viên chức bản một, bản hai, tuần phu, đình phu và người dân trong thôn, xã. Người đỗ đạt khác nhau (Tú tài, Cử nhân, Tiến sĩ) thành phần được cử đi đón rước cũng khác nhau.

Xã Thanh Phong, tổng Hải Đô quy định trong xã người nào trúng Tú tài toàn dân cử Kỳ mục, Lý dịch 2, 3 người cùng tuần phu đến địa đầu bản xã đón tiếp. Người nào trúng Cử nhân, trúng đại khoa, ngày vinh quy toàn dân tập trung ở đầu huyện, đầu tỉnh đón tiếp. Xã Tùng Sơn, tổng Phù Long chọn viên chức bản một cùng dân phu. Thôn Yên Vinh, tổng Yên Trường; thôn Phương Xá và thôn Long Xuyên, tổng Phù Long⁽⁵⁾ chọn viên chức, kỳ lão bản 2 cùng dân phu, đón người đỗ đại khoa có 60 đình phu, Cử nhân 50 đình phu, Tú tài 30 đình phu⁽⁶⁾, số đình phu được cử đi đón rước tân khoa thậm chí lên đến 300 người như trường hợp thôn Cổ Đan, tổng Đặng Xá “Trúng Tú tài bắt 100 đình phu, trúng Cử nhân 200 đình phu, trúng Tiến sĩ 300 đình phu đi đón tiếp”⁽⁷⁾. Thôn Yên Cư, tổng Phù Long, huyện Hưng Nguyên định lệ “Người thi hương trúng Át bảng bản thôn chọn cử hào lão 5-6 người khăn áo chỉnh tề cùng 15 hoặc 20 dân phu cờ trống đón tiếp Tú tài. Người thi Hương trúng Giáp (...) chọn quan viên 2 người, hào lão 8 người, lý dịch cùng xuất phu dân 30 người, cờ quạt chiêng trống to nhỏ, cỗ đủ dùng để tiếp đón Cử nhân,

hành trình nghiêm túc để chấn hưng văn phong. Khi vị tân khoa về đến làng, nếu là người đỗ ngạch văn thì đến yết lễ ở Văn miếu, võ khoa yết lễ ở Võ miếu. Lễ vật do chủ nhân biện, lễ xong mời quan viên cùng dự. Họ tên của người trung khoa được ghi vào sổ bạ của xã... đó là quy định của xã Yên Lưu, tổng Yên Trường, huyện Chân Lộc⁽⁸⁾.

Địa điểm đón rước: Địa điểm đón rước, khoảng cách xa gần tính từ bản thôn đến điểm đón tùy thuộc vào học vị của vị tân khoa đó, đỗ càng cao quãng đường đón rước càng dài. Thông thường, người đậu Tú tài sẽ được đón ở đầu bản thôn, bản xã; đậu Cử nhân được đón ở đầu tổng, đầu huyện; đậu Tiến sĩ được đón ở Văn từ huyện, đầu tỉnh hoặc trường thi.

Xã Thanh Phong, tổng Hải Đô, phủ Hưng Nguyên quy định: “Lệ trong xã người nào trúng Tú tài toàn dân cử Kỳ mục, Lý dịch hai, ba người cùng Tuần phủ đến đầu bản xã đón tiếp. Lệ trong xã người nào trúng Cử nhân, ngày vinh quy toàn dân cung kính đem nghi vệ đến đầu bản huyện đón tiếp. Lệ trong xã người nào trúng Đại khoa ngày vinh quy toàn dân cung kính mang nghi vệ đến nơi ở của người đó trên tỉnh đón tiếp”⁽⁹⁾. Thôn Thiện Kỳ, xã Hoàng Mai cũng quy định về khoảng cách xa gần khi đón các vị tân khoa, cụ thể “Trúng Tú tài hạn từ đầu bản tổng. Trúng Cử nhân, Phó bảng hạn từ điểm Yên Quỳnh. Trúng Tiến sĩ hạn đến Bàu Hậu”⁽¹⁰⁾. Thôn Phương Lại, tổng Hải Đô; thôn Bùi Châu, xã Bùi Ngõa; thôn Phương Xá, tổng Phù Long... quy định trúng Tú Tài, Cử nhân đón ở đầu bản tổng, trúng đại khoa đón tiếp ở đầu bản huyện⁽¹¹⁾. Thôn Long Xuyên, tổng Phù Long có địa điểm cụ thể hơn “Đỗ đại khoa ứng từ địa đầu tỉnh khác như Hà Tĩnh, Hương khoa văn võ Cử nhân từ trường thi, Hương khoa Tú tài từ địa đầu tổng khác như địa phận tổng Thông Lăng”.

Nghi thức đón tiếp: Nghi thức đón tiếp các tân khoa vinh quy bái tổ được người dân Nghệ An rất coi trọng, thể hiện sự trân trọng đối với người đỗ đạt và làm đẹp thêm phong tục của địa phương. Nghi thức đón rước thường kèm theo cờ, trống, võng lọng, ngựa xe, người dân áo mũ chỉnh tề, áo dài tay màu xanh lam, màu đen...

Lệ thôn Thành Công, tổng Đô Yên, huyện Yên Thành quy định “Người nào trúng Cử nhân (...) tuần phủ 2 người, cờ 10 chiếc, trống đại 1 chiếc, trống tiêu 1 chiếc, ngựa 1 con (...) Những người trong Hội Tư

văn mũ giầy chỉnh tề, áo dài tay màu xanh lam, cùng đợi đón tiếp”⁽¹²⁾. Thôn Thượng, xã Mỹ Tục, tổng Đô Yên quy định nghi thức đón tiếp Cử nhân “Hào lý chức dịch bản thôn tập trung tại đình, đánh 3 hồi trống, bắt tuần tráng 30 người mặc áo nón ngoài buộc dải đỏ, mang trống đại 1 chiếc, trống tiêu 1 chiếc, cờ vuông 10 chiếc, hương án 1 chiếc, nhạc bát âm 8 người, đứng thành 2 hàng nghênh tiếp trở về. Giáp trường bản thôn dâng lễ nghi, mọi người đến chúc mừng, chức dịch phân công tuần phu thay phiên phục dịch để tỏ ý trọng khoa mục”⁽¹³⁾. Thôn Phúc Hậu, tổng Phù Long lại quy định người đi đón rước phải mặc áo dài đen, khăn áo chỉnh tề, đón Tú tài kỳ lão 6 người, dân phu 15 người, cờ trống to nhỏ làm đẹp văn phong. Đón Cử nhân quan viên kỳ cựu, tráng phu 30 người, trống to nhỏ, cờ quạt đón về để chấn hưng văn phong.

Lễ vật chúc mừng: Ngoài nghi thức đón tiếp trang trọng, các thôn xã còn chuẩn bị lễ vật mừng tặng vị tân khoa, lễ mừng thường là tiền, trướng, câu đối, trà rượu, trà, pháo, có nơi còn mừng cả lợn, bò...

Thôn Thượng, xã Mỹ Tục, tổng Đô Yên “Lệ trong thôn người nào thi trúng Cử nhân Giáp trường ứng ứng biện 1 đôi câu đối, 1 buồng cau, 5 quan tiền, 4 hũ rượu, 4 gói trà ngon, 2 bánh pháo”⁽¹⁴⁾. Bản thôn người nào trúng Tú tài định tiền mừng 30 quan, trúng Cử nhân mừng 60 quan, trúng Đại khoa mừng 100 quan. Ngày bản thôn cờ trống, võng lọng tập trung tại trường thi đón tiếp. Bản thôn viên chức mọi người đều mặc áo dài tay đón tiếp để biểu thị sự trọng thị, là quy định của thôn Xuân Am, tổng Đô Yên⁽¹⁵⁾. Có thôn mừng cả con bò “Trong thôn người nào trúng Tiến sĩ ngạch văn, thăng Quận công ngạch võ, ngày vinh quy bản thôn mừng 1 con bò to, 1 hũ rượu, 1 tráp trâu cau, khăn áo chỉnh tề nghênh tiếp để biểu thị sự coi trọng. Trong thôn người

nào trúng tú trường có lễ mừng 1 con bò nhỏ, 1 hũ rượu, 1 tráp trâu cau, khăn áo chỉnh tề đón tiếp để biểu thị sự coi trọng khoa mục”⁽¹⁶⁾. Có nơi còn tổ chức ca hát chúc mừng như thôn Cự, xã Mỹ Tục, tổng Đô Yên⁽¹⁷⁾; thôn Thanh Liệt, tổng Phù Long, phủ Hưng Nguyên⁽¹⁸⁾. Có nơi quy định rõ mức tiền cho từng lễ vật: Phó bảng chuẩn bị 2 lễ chuẩn tiền 50 quan, trưởng mừng 25 quan; Phó bảng chuẩn tiền 40 quan, câu đối 5 quan; Tú tài chuẩn tiền 10 quan, câu đối 3 quan⁽¹⁹⁾. Võ cử lệ như Tú tài, Suất đội lệ như Cử nhân, Quản kỳ lệ giống Phó bảng, Quản vệ lệ giống Đại khoa, thông thường lệ thưởng cho người đỗ ngạch Võ thường thấp hơn ngạch Văn 1 mức.

Chào đón các vị tân khoa, nhiều nơi còn đưa ra những quy định về việc sức cho dân sửa sang đường sá, xây cầu mới, mở chợ mới như cái mốc đánh dấu sự thay đổi của làng xã khi có người đỗ đạt. “Nếu đỗ Đại khoa bắt dân phu lập trạm ở đình làm nơi đón tiếp, xong việc nên xây cầu mới, mở chợ mới để dày thêm phong tục”⁽²⁰⁾.

Phạt những người không đi đón rước: Đón các vị tân khoa, ngoài thành phần chức dịch, tất cả dân làng đều tham gia đón rước, xã thôn hoặc cá nhân nào sơ suất, coi thường không tham gia sẽ bị xử phạt “Bản thôn lệ định, người nào đặng khoa, trong thôn chọn cử chức dịch 2, 3 người, khăn áo chỉnh tề, cùng dân phu 5 người, đều mặc áo khăn màu đen, chuẩn bị chiêng trống, cờ võng tụ tại cổng trường đón tiếp, nếu sơ suất sẽ chịu tội”⁽²¹⁾. Thôn Phương Lại, tổng Hải Đô đã quy định “Trong xã người nào thi trúng ngạch Văn, từ Tiến sĩ trở lên, trong làng biết tin vui, lập tức giao Chánh Lý trưởng cùng Phó lý, biện lễ 1 buồng cau, 2 bình trà bắc, 1 phong pháo giấy (...) tập trung ở đầu bản huyện đón tiếp. Nếu người nào coi thường khoa mục, không chịu đón tiếp, toàn dân bắt phạt 1 quan 2 mạch tiền, 100 miếng trâu cau, đến tạ lỗi với quan tân khoa. Tiền phạt đó giao cho Lý trưởng nhận, ghi vào sổ công, sau này có việc công, toàn dân lấy để chi”⁽²²⁾.

3. Kết luận

Vinh quy bái tổ là một trong những nghi lễ được rất nhiều bậc sĩ tử mong chờ vì đó là ân điển lớn vua ban, là sự ghi nhận, tôn vinh của làng xã, huyện tỉnh sau cả quá trình rùi mài kinh sử. Lễ vinh quy bái tổ không chỉ có ý nghĩa giáo dục, đề cao việc học, tuyên dương người tài, thi cử đỗ đạt mà còn góp phần bảo tồn phát huy những giá trị văn hóa truyền thống của ông cha ta. Thiết nghĩ đây là một phong tục tốt đẹp cần được bảo tồn và phục dựng./.

Chú thích:

- (1) Phan Huy Chú - *Lịch triều hiến chương loại chí* (bản dịch), tập 2, tr.16.
 (2) 乂安省興元府海都總裴□社裴洲村俗例, AF.b1/12, t.36,37.
 (3) AF.b1/2, t.16b,17a và AF.b1/29.
 (4) 富清社鄉例, VHv.2675/1, tr.11a,b.
 (5) 乂安省興元府扶龍總松山社俗例, 乂安省興元府扶龍總芳舍村俗例 và 乂安省興元府扶龍總東洲村俗, AF.b1/13, t.7b, 8b.
 (6) AF.b1/2, t.15a, 26a.
 (7) 乂安省宜祿縣鄧舍德古丹村俗例, AF.b1/25.
 (8) 眞祿縣安陽總安留社券例, HUN.813, tr.35.
 (9) 乂安省興元府海都總清風社俗例, AF.b1/11, t. 35a, 36a,b.
 (10) 黃梅社善騎村, VHv.1824, t.37a. Yên Quỳnh: tức xã Xuân Quỳnh, Quỳnh Lưu, hiện tại cách làng Thiện Kỳ 7km; Bàu Hậu: tức xã Quỳnh Hậu, huyện Quỳnh Lưu hiện tại, cách làng Thiện Kỳ khoảng 10km.
 (11) 乂安省興元府海都總方賴村俗例, AF.b1/12, t.19a; 乂安省興元府海都總裴□社裴洲村俗例, AF.b1/12, tờ 7a,b và 乂安省興元府扶龍總芳舍村俗例, AF.b1/13, t.8b.
 (12) 成功村俗例, AFb1/4, tr.27b, 31b.
 (13) 乂安省興元府都安總上村美裕社俗例, AFb1/4, tr.7a,b.
 (14) 乂安省興元府都安總上村美裕社俗例, AF.b1/4, t. 7a,b.
 (15) 英都府興元縣都安總春庵村條約, AFb1/4.
 (16) 英山府興元縣都安總安法社, AFb1/6, tr.47a,b.
 (17) 英都府興元縣都安總美裕社巨村俗例, AFb1/4, tr.17a.
 (18) 清烈村俗例, AFb1/16, tr.15a.
 (19) 鄆州縣社例, VHv.2679.
 (20) 乂安省興元府海都總裴孔社東村俗例, AF.b1/9, t.26b.
 (21) 英山府興元縣海都總香蓋社上溪村). AFb.1/7, 10b.
 (22) 乂安省興元府海都總方賴村俗例, AF.b1/12, t.19a.